

ОЛІЙНИК А. Ю.,

кандидат юридичних наук, професор
(Київський національний університет
технологій та дизайну)

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ОСОБИ У СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті досліджується поняття і види конституційних обов'язків людини і громадянина у сфері новітніх технологій. Аналізуються конституційні загальні, особисті та спеціальні обов'язки особи. Дається авторське визначення конституційних обов'язків у сфері новітніх технологій. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: конституційні обов'язки особи, основні обов'язки у сфері новітніх технологій, види обов'язків у сфері новітніх технологій, реалізація обов'язків щодо сплати податків у сфері новітніх технологій.

В статье исследуется понятие и виды конституционных обязанностей человека и гражданина в сфере новейших технологий. Анализируются конституционные общие, личные и специальные обязанности лица. Дается авторское определение конституционных обязанностей в сфере новейших технологий. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные обязанности лица, основные обязанности в сфере новейших технологий, виды обязанностей в сфере новейших технологий, реализация обязанностей относительно уплаты налогов в сфере новейших технологий.

In the article a concept and types of constitutional duties of man and citizen are investigated in the field of the newest technologies. The constitutional general, personal and special duties of person are analyzed. Authorial determination of constitutional duties is given in the field of the newest technologies. Conclusions and recommendations are offered.

Key words: constitutional duties of person, basic duties in field of newest to technology, types of duties in field of newest technologies, realization of duties in relation to tax payment in field of newest technologies.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Проблема дослідження основних обов'язків, їх поняття, види, зміст, утвердження і забезпечення реалізації постійно перебуває в полі зору науковців. Особливий інтерес викликають обов'язки щодо сплати податків у сфері новітніх технологій. Характеристика поняття та змісту названого обов'язку в системі основних обов'язків людини і громадянина має важливе теоретичне і практичне значення для науки конституційного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема висвітлюється вченими-конституціоналістами в дослідженнях конституційного правового статусу людини і громадянина. Серед них праці: А.М. Колодія, В.В. Кравченка, Л.І. Летнянчина, М.Г. Матузова, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодици, В.Л. Федоренка, О.Ф. Фрицького та ін. Основні обов'язки досліджувалися в Україні разом із правами і свободами. Конституційні обов'язки у сфері новітніх технологій як окремих інститут чи модель необхідної поведінки особи ще не досліджувалися.

Метою дослідження є аналіз основних обов'язків людини і громадянина у сфері новітніх технологій, закріплених у Конституції України.

Відповідно до мети, задачами дослідження є: а) аналіз праць авторів щодо конституційних обов'язків особи; б) формулювання поняття, ознак, змісту та класифікація конституційних обов'язків особи у сфері новітніх технологій; в) характеристика окремих конституційних обов'язків у сфері новітніх технологій; г) пропозиція висновків і рекомендацій.

Основний матеріал. Конституційні обов'язки особи є необхідними варіантами її поведінки, вимогами з боку держави, суспільства, інших особистостей щодо правомірності їхнього поведіння під час правовідносин у сфері новітніх технологій. Конституція України, регламентуючи обов'язки людини і громадянина, виходить із принципу, згідно з яким, кожна людина має обов'язки перед суспільством, що забезпечує вільний і всебічний розвиток усіх особистостей, держави та суспільства загалом. Водночас такий принцип впроваджується Конституцією України без зважання на те, чи дійсно забезпечується державою та суспільством вільний і всебічний розвиток особистості. Адже бажання людини завжди перевищують можливості держави і суспільства, навіть якщо вони є найрозвинутішими [1, с. 74]. Регламентуючи обов'язки людини і громадянина Конституція України виходить із того, що вони є об'єктивними для розвитку нашої держави і суспільства. Щодо конкретної людини – це означає, що здійснення її прав і свобод можливе тільки за умови виконання нею обов'язків, що цілком відповідає чинним міжнародним стандартам. Наприклад, «Загальна декларація прав людини» зазначає, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особистості (ст. 29) [2, с. 9]. Розвиток суспільства в ХХІ ст. свідчить про те, що новітні технології вже давно не є атрибутом лише науково-технічної сфери. Вони є складовою побутової культури суспільства й особи. Застосування новітніх технологій в економіці, політиці, соціальній та інших сферах життєдіяльності людини потребує вдосконалення реалізації не лише конституційних прав і свобод особи, а також її обов'язків [3]. Конституційні обов'язки в нашому дослідженні розглядаються як система елементів необхідної правомірної поведінки особи. А.М. Колодій визначає конституційні обов'язки як вид і міру необхідної (обов'язкової) поведінки людини і громадянина в суспільстві та державі для задоволення життєво важливих матеріальних і духовних інтересів інших осіб, що закріплено в Конституції та інших нормативно-правових актах [4, с. 207]. Отже, А.М. Колодій як обов'язки розглядає лише активну (обов'язкову) поведінку особи, що регулюється зобов'язуючими конституційними нормами. Обов'язку дотримуватися заборон у його визначенні немає.

В.В. Кравченко основними обов'язками людини і громадянина вважає закріплені в Конституції України вимоги до кожної людини та громадянина діяти певним, чітко визначеним конституційною нормою чином (або утримуватися від вчинення відповідних дій) для забезпечення інтересів суспільства, держави, інших людей і громадян; недотримання ж таких вимог веде до юридичної відповідальності [5, с. 149]. Отже, В.В. Кравченко, на відміну від А.М. Колодія, до основних обов'язків людини і громадянина відносить зобов'язання та заборони, тобто вид і міру активної та пасивної правомірної поведінки особи.

Л.І. Летнянчин вважає, що конституційні обов'язки людини і громадянина – це різновид юридичних обов'язків, визнана і встановлена (забезпечена) державою в інтересах усіх членів суспільства і кожної особи, заснована на нормах Міжнародної хартії прав людини та загальнолюдської (християнської) моралі й закріплена в Конституції України необхідність, яка приписує кожному індивіду певні вид і міру відповідної поведінки [6, с. 31]. Отже, Л.І. Летнянчин вводить до арсеналу ознак конституційних обов'язків закріплення міжнародними нормами, нормами християнської моралі, Конституцією України виду і міри необхідної поведінки особи. Конституційної заборони як елементу змісту конституційного обов'язку його визначення не передбачає.

М.Г. Матузов досліджує юридичний обов'язок як елемент змісту правовідносин. На його думку, правове регулювання здійснюється, головним чином, через механізм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, саме цим воно відрізняється від будь-якого іншого

нормативного регулювання, наприклад, морального. Зазначені права й обов'язки, кореспондуючи одне одному в межах певного правовідношення, становлять його юридичний зміст. Юридичний обов'язок – це вид і міра належної або необхідної поведінки. Обов'язок ґрунтується на юридично закріпленій необхідності. Носієм обов'язку є правозобов'язана особа, що повинна виконувати визначені законом дії. Перед нами два полюси правовідношення як взаємного юридичного зв'язку. М.Г. Матузов пропонує зміст юридичного обов'язку, який, на його думку, складається з чотирьох компонентів: 1) необхідності вчинити певні дії або утриматися від них; 2) необхідності для правозобов'язаної особи відреагувати на зверненні до неї законні вимоги уовноваженого; 3) необхідності відповідати за невиконання таких вимог; 4) необхідності не перешкоджати контрагентові користуватися тим благом, на яке він має право. Юридичний обов'язок встановлюється як в інтересах уповноваженого, так і в інтересах держави та суспільства загалом. Юридичний обов'язок є гарантом здійснення суб'єктивних прав [7, с. 290–291]. Отже, М.Г. Матузов до змісту юридичних обов'язків додає необхідність як вчинення певних дій суб'єктом правовідносин, так і утримання від них, а це підтверджує тезу, що юридичний обов'язок є необхідністю правомірних дій із боку зобов'язаної особи (активна дія з реалізації зобов'язуючих правових норм) і необхідністю дотримуватися заборон (реалізація заборонних норм).

В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко підкреслюють, що важливою і, по суті, завершальною складовою конституційно-правового статусу людини і громадянина, що закріплює основи взаємовідносин між особою та державою, є обов'язки людини і громадянина в Україні. Вони пропонують розглядати конституційні обов'язки особи як визначену нормами Конституції та законів України міру обов'язкової, належної поведінки та діяльності людини в політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та інших сферах суспільного і державного життя. Обов'язки, як і права та свободи людини і громадянина, є досить різноманітними за своїми юридичними властивостями. За змістом вони поділяються на політичні, економічні та культурні (духовні) й інші обов'язки; за суб'єктами – на обов'язки людини й обов'язки громадян України; за формою реалізації – на індивідуальні та колективні [8, с. 243–244]. Отже, В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко до конституційних обов'язків додають міру обов'язкової, належної поведінки особи. Така поведінка спрямована лише на реалізацію зобов'язуючих конституційних норм шляхом активної поведінки особи.

Ю.М. Тодика і В.П. Колісник справедливо вважають, що обов'язки є складовою частиною правового статусу особи. Вони тісно пов'язані із правами та свободами людини і громадянина. Неможливо уявити людину, яка має тільки обов'язки, також неможливі права особи без обов'язків. Свобода тільки тоді є реальною, коли їй притаманні риси порядку, що базується на праві, а порядок – це єдність прав і обов'язків. Для обов'язків характерним є їх тісний зв'язок із вимогами міжнародних актів. Конституція України виходить із принципу рівності прав і обов'язків. В Україні проживає чимало осіб, які не є громадянами нашої держави. Наша Конституція не звільняє їх від деяких обов'язків (поважати Конституцію і закони України, сплачувати податки, оберігати природу). І це правомірно, оскільки вони мають майже такі ж права і свободи, як і громадяни України. Але деякі обов'язки на таких осіб не поширюються (зокрема, захист Вітчизни) [9, с. 170–171].

О.Ф. Фрицький визначає конституційні обов'язки як міру належної, обов'язкової поведінки, якої кожен повинен дотримуватися для забезпечення нормального функціонування інших суб'єктів громадянського суспільства. Для класифікації обов'язків О.Ф. Фрицький використовує ті ж критерії, що і для групування прав і свобод: а) загальні й особливі; б) основні і додаткові тощо. Водночас О.Ф. Фрицький наголошує на тому, що конституційні обов'язки є відносно самостійним інститутом. Це закріплені в конституційно-правових нормах формально виражені правила належної поведінки людини, які застосовуються до будь-яких осіб, які перебувають на території зазначеної держави, або поведінки громадян такої держави, незалежно від місця їх перебування, з метою запобігання нанесенню непоправної шкоди державі, суспільству, правам і свободам інших людей. Він виділяє три групи конституційних обов'язків: 1) основні: а) додержуватися Конституції та законів України; б) не посягати на права і

свободи, честь і гідність інших людей; в) мати юридичну відповідальність; г) не заподіювати шкоди природі та культурній спадщині, відшкодовувати збитки; д) сплачувати податки і збори; 2) крім названих, до таких належать додаткові обов'язки, що стосуються лише громадян України: а) захист Вітчизни, незалежності, територіальної цілісності України; б) шанування її державних символів; в) військова служба, відповідно до закону; г) щорічне надання декларації про свій майновий стан за минулий рік; 3) додаткові обов'язки, що стосуються як людини, так і громадянина України: а) мати повну загальну освіту; б) обов'язок батьків утримувати дітей до повноліття; в) обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Конституційні права, свободи й обов'язки впливають на всі найважливіші та найістотніші сфери життя і діяльності людини: соціальну, економічну, політичну, на розвиток її індивідуальних фізичних і духовних якостей [10, с. 162–173].

Підсумовуючи результати проведеного аналізу доктринальних джерел щодо конституційних обов'язків особи, можна сформулювати ознаки, які характеризують їх поняття у сфері новітніх технологій та запропонувати елементи їх змісту. Ознаки конституційних обов'язків особи у сфері новітніх технологій: 1) вид і міра необхідної поведінки особи; 2) вони регулюються й охороняються нормами та принципами міжнародних договорів, Конституцією і законами України та деталізуються підзаконними нормативно-правовими актами; 3) містять заборони і зобов'язання; 4) охоплюють економічну, екологічну, соціальну, політичну й інші сфери реалізації новітніх технологій; 5) здійснюються в інтересах і для потреб суспільства, держави й особи з метою забезпечення правопорядку та суспільного порядку в Україні.

Необхідною є правомірна поведінка, що має бути свідомо вольовою, соціально значущою, бажаною і допустимою з боку суспільства, держави, іншої особи або групи осіб, здійснюватися в активній або пасивній формі діяльності, в певних межах і певного виду. Як наголошує Л.І. Летнянчин, категорія необхідності найбільш повно розкриває сутність правового обов'язку. Вона, з одного боку, зазначає, що такий обов'язок існує і розвивається в межах бажаної, встановленої законом і забезпеченої державою поведінки, а з іншого – відображає сутність саме правового обов'язку із притаманною йому специфікою – можливістю застосування державного примусу. Юридичний обов'язок є не просто необхідною (правомірною) поведінкою, а також видом і мірою такої поведінки. «Необхідна» підкреслює лише один бік обов'язку, його зовнішню ознаку – «воля» повинна бути виконана. А ось категорії «вид» і «міра» показують внутрішню сутність обов'язку. Безмірних, невизначених обов'язків (поза чітких меж обсягу) немає [6, с. 15].

Правовим (юридичним) обов'язком поведінка стає лише після її врегулювання нормами і принципами міжнародних договорів, Конституцією і законами України, що можуть здійснюватися безпосередньо або деталізуються в підзаконних нормативно-правових актах. Міжнародні договори можуть діяти безпосередньо чи втілюватися в конституційних нормах та нормах законів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 9) [11].

Конституція та закони України містять правові норми, які забороняють певну поведінку (наприклад, забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом) або зобов'язують діяти певним чином (наприклад, кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України).

Міжнародні договори, Конституція України, закони України охоплюють економічну, екологічну, соціальну, політичну й інші сфери реалізації новітніх технологій. Наприклад, реалізація новітніх технологій в екологічній сфері передбачає: а) збереження природи, охорону, раціональне використання її багатства; б) здійснення діяльності з додержанням вимог екологічної безпеки, екологічних нормативів і лімітів природокористування; в) дотримання екологічних прав і законних інтересів інших суб'єктів тощо (ст. 12) [12].

Конституційні обов'язки у всіх сферах реалізації новітніх технологій реалізуються особою в інтересах і для потреб суспільства, держави, інших осіб та на власну користь із метою забезпечення правопорядку та суспільного порядку в Україні. Юридичні обов'язки, і особливо обов'язки конституційні, встановлюються та визначаються законодавцем для забезпечення інтересів як інших людей, держави і суспільства загалом, так і самих носіїв обов'яз-

ків. Однією з умов «досягнення доброї совісті, здоров'я і задоволення» людини у творі двохсотрічної давності названо виконання суспільних (громадських) обов'язків [6, с. 15–16].

Отже, конституційні обов'язки особи у сфері новітніх технологій – це закріплені в міжнародних договорах, Конституції та законах України, за необхідності, деталізовані в підзаконних нормативно-правових актах, заборони і зобов'язання як вид і міра необхідної правомірної поведінки суб'єктів правовідносин у сфері новітніх технологій, що здійснюються в інтересах суспільства, держави й особи з метою забезпечення правопорядку.

Елементами змісту конституційних обов'язків особи у сфері новітніх технологій, на нашу думку, є: 1) необхідність зобов'язаного суб'єкта правовідносин у сфері новітніх технологій діяти в межах передбаченого законодавством обов'язку; 2) необхідність зобов'язаного суб'єкта правовідносин у сфері новітніх технологій утримуватися від дій, що заборонені законодавством; 3) необхідність зобов'язаного суб'єкта правовідносин у сфері новітніх технологій нести юридичну відповідальність за порушення законодавства в названій сфері; 4) необхідність зобов'язаного суб'єкта правовідносин у сфері новітніх технологій відшкодувати спричинені матеріальні та моральні збитки.

Класифікація конституційних обов'язків особи у сфері новітніх технологій залежить від різних критеріїв. Залежно від приналежності до держави суб'єкта правовідносин у сфері новітніх технологій розрізняють обов'язки: людини (кожного) і громадянина України. За змістом регулювання у сфері новітніх технологій обов'язки поділяють на: а) особисті; б) політичні; в) економічні; г) екологічні; ґ) соціальні; д) культурні. За кількістю суб'єктів обов'язки у сфері новітніх технологій поділяють на індивідуальні та колективні. Залежно від регулювання заборон і зобов'язань в конституції та законах України обов'язки у сфері новітніх технологій можна поділити на загальні, особливі та спеціальні. Є й інші критерії для класифікації обов'язків особи у сфері новітніх технологій.

Коротко дамо характеристику загальних, особливих і спеціальних конституційних обов'язків у сфері новітніх технологій. Загальними є конституційні обов'язки (заборони і зобов'язання), що поширюються на кожного суб'єкта правовідносин у сфері новітніх технологій. До загальних належать такі конституційні обов'язки: 1) не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані збитки (ст. 66); 2) сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67); 3) неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68); 4) не використовувати примусову працю (ст. 43); 5) не використовувати власність на шкоду людині та суспільству (ст. 13).

Особливими конституційними обов'язками у сфері новітніх технологій є заборони і зобов'язання, що стосуються людини і громадянина в особливих взаємовідносинах. До особливих належать такі обов'язки: а) іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26); б) на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом (ст. 17); в) загальна середня освіта є обов'язковою; г) обов'язки у шлюбі та сім'ї: батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків (ст. 51). На нашу думку, варто уточнити норму (ст. 51) таким чином: «Повнолітні працездатні діти» <...> і далі по тексту [11].

Спеціальні – це конституційні обов'язки (заборони та зобов'язання) особи у сфері новітніх технологій, які поширюються лише на громадян України. До них належать такі: а) захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (ст. 65); б) громадяни України виконують військовий обов'язок відповідно до закону (ст. 65); в) усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом (ст. 67); г) підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування обмежується законом (ст. 42).

У підсумку пропонуємо висновки і рекомендації.

1. Конституційні обов'язки особи у сфері новітніх технологій – це закріплені в міжнародних договорах, Конституції та законах України, за необхідності, деталізовані в підзаконних нормативно-правових актах, заборони і зобов'язання, як вид і міра необхідної правомірної поведінки суб'єктів правовідносин у сфері новітніх технологій, що здійснюються в інтересах суспільства, держави і особи з метою забезпечення правопорядку.
2. Пропонуємо уточнити норму (ст. 51 Конституції України) таким чином: «Повнолітні працездатні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків» і далі по тексту.
3. Сформульовані в тексті висновки і рекомендації сприятимуть удосконаленню реалізації конституційних обов'язків особи у сфері новітніх технологій.

Список використаних джерел:

1. Олійник А.Ю. Конституційний обов'язок особи сплачувати податки / А.Ю. Олійник // Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 травня 2017 р.) ; відп. ред. С.В. Губарев, М.І. Кагадій. – К. : ФОП Кандиба Т.П., 2017. – С. 73–80.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упоряд. Т.В. Яблонської. – К. : Сфера, 1999. – С. 6–9.
3. Человек информационного общества: новые возможности, новые обязанности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://4-sez.ru/01/21/chelovek-informacionnogo-obshhestva-novie-vozmozhnosti-novie-obyazannosti/>
4. Колодій А.М. Основи конституційного права України. Правознавство : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / А.М. Колодій ; за ред. А.І. Берлач, С.С. Бичкова, Д.О. Карпенко та ін. – 2-ге вид., доп. – К. : Правова єдність, 2009. – 792 с. – С. 176–271.
5. Кравченко В.В. Конституційне право України : [навч. посібник] / В.В. Кравченко. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К. : Атіка, 2004. – 512 с.
6. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : [монографія]. – Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 276 с.
7. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.
8. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : [підручник] / за заг. ред. В.Л. Федоренка. – 3-вид., перероб. і доопр. – К. : КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. – 532 с.
9. Конституційне право України : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.
10. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : [підручник] / О.Ф. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Поточна редакція від 30 вересня 2016 р.
12. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. – Поточна редакція від 4 червня 2017 р.

